

jenje brez tlake. Kolikor se v čl. 18 Gb govori o vozni tlaki, ne gre za obče pravilo, temveč zgolj za neke običajnopravne krajevne izjeme. Na tej podlagi je veljalo dalje se boriti za pravice in vešče izrabljati nepo-

polnost kodeksa in njega vrzeli. Praksa gorske pravde kot ljudskega sodišča dokazuje, da se je vrzeljivost kodifikatorjem Gorskih bukev bridko maščevala zlasti v področju pravnega prava.

ZGODOVINA LJUBLJANSKIH OPEKARN OD LETA 1732 DO LETA 1860

IVAN SLOKAR

A. MESTNI OPEKARNI

Monopol mesta Ljubljane za opekarništvo je trajal de jure do leta 1749, ko je naredba z dne 19. septembra dovolila postavitev novih opekarn. Kljub temu je ostal položaj še celih 25 let nespremenjen, ker sta šele leta 1774 nastali dve zasebni opekarni v Trnovem.

Poslovni uspehi mestnih opekarn so bili od leta do leta različni, kot je to razvidno iz naslednjih podatkov:

Poslovni uspehi mestnih opekarn v goldinarjih.¹

Leto	Prejemki	Izdatki	Prebitok + ali primanjkljaj	Leto	Prejemki	Izdatki	Prebitok + ali primanjkljaj
1732	2134	1927	+ 207	1767	3874	1658	+ 2216
1733	3027	1450	+ 1577	1768	2959	2144	+ 815
1734	2012	1934	+ 78	1769	3627	2100	+ 1527
1735	3139	1867	+ 1272	1770	3581	1799	+ 1782
1736	2333	1009	+ 1324	1771	3129	2089	+ 1040
1737	2088	811	+ 1277	1772	4189	2007	+ 2182
1738	1693	1010	+ 683	1773	3135	2302	+ 833
1739	2548	1091	+ 1457	1774	3471	2065	+ 1406
1740	1585	1831	- 246	1775	4055	3473	+ 582
1741	1856	1648	+ 208	1781	—	—	+ 1185
1742	2319	1196	+ 1123	1782	—	—	+ 1701
1743	2375	2080	+ 495	1783	—	—	+ 1501
1744	3119	2210	+ 909	1784	—	—	+ 2683
1745	2571	2223	+ 348	1785-88	—	—	- 376
1746	1609	1876	- 267	1788/89	—	—	+ 2626
1747	1430	1273	+ 157	1789/90	—	—	+ 2461
1748	1986	811	+ 1175	1790/91	—	—	+ 1506
1749	2415	1566	+ 849	1791/92	—	—	+ 1928
1750	2807	2490	+ 317	1792/93	—	—	+ 2012
1751	2471	1526	+ 945	1793/94	—	—	+ 2176
1752	2521	2042	+ 479	1794/95	—	—	+ 2813
1753	2649	2709	- 60	1795/96	—	—	+ 939
1754	2802	2356	+ 446	1796/97	—	—	+ 592
1755	3203	1979	+ 1224	1797/98	—	—	+ 1598
1756	3898	2099	+ 1799	1801/02	—	—	+ 1702
1757	2852	2035	+ 817	1804	—	—	+ 1494
1758	3396	1999	+ 1397	1820	—	—	+ 6004
1759	1847	770	+ 1077	1821	—	—	+ 5475
1760	1714	780	+ 934	1822	—	—	+ 2363
1761	1264	1619	- 355	1823	—	—	+ 6889
1762	1588	1204	+ 384	1824	—	—	+ 4118
1763	1868	1625	+ 243	1825	—	—	+ 4738
1764	2099	1594	+ 505	1826	—	—	+ 4638
1765	3049	1628	+ 1421	1827	—	—	+ 4876
1766	5390	2008	+ 3382				

V nekaterih letih je bil pribitek neznan, v drugih se je pojavil celo primanjkljaj. Leta 1748 opekarni sploh nista obratovali zaradi preostale velike neprodane zaloge iz prejšnjih let.² Najvišji primanjkljaj opažamo v letih 1785—1788, ko sta bili opekarni pod državnim sekvestrom. V razdobju od 1736 do 1766 je znašala produkcija mestnih opekarn 9,270.000 zidakov in 2,750.000 strešnikov. Od tega je bilo prodanih 7,164.200 zidakov in 2,111.750 strešnikov. Preostanek je porabil magistrat za zidavo šempetrske vojašnice, vojašnice pred Franciškanskih vrati, tako imenovane žabje vojašnice, pristave in glavne stražarnice pred Nemškimi vrati in Trančo.

Velika požara v Krakovem v letih 1770 in 1774 sta povzročila občutno pomanjkanje opek. Zaradi tega je dovolilo deželno glavarstvo dne 19. oktobra 1774 Francu Hsaverju Jamniku in Jerneju Pogačniku postaviti dve novi opekarni v Trnovem. Proti tej odločbi je vložil magistrat dne 27. marca 1775 pritožbo, v kateri navaja, da pomenita ti novi opekarni neizogiben propad obeh mestnih opekarn, ki obstajata iz pradednih časov (»ab aevo«). Naredba z dne 19. septembra 1749 prepušča sicer vsakomur, da postavi opekarno, ne pa da jo postavi kjerkoli hoče. Zaradi tega smatra magistrat za nedopustno, da bi se dovolila postavitev novih opekarn v škodo tistih, ki obstoje že več stoletij. Z dovoljenjem za dva nova obrata sta izgubili mestni opekarni občutno na vrednosti. V preteklem letu je bila ponujena na licitaciji za zakup mestnih opekarn vsota 1600 goldinarjev, letos pa ne bo nihče nudil več kot polovico tega zneska. Opekarni predstavljata edini plodni kapital mesta. Če še tega izgubi, ne bo moglo v bodoče nositi javnih bremen in mu ne bo več pomagati. Spričo pomanjkanja opeke je magistrat izjavil, da je pripravljen postaviti še tretjo mestno opekarno. Obenem navaja, kako velike zaloge sta imeli mestni opekarni v letih od 1736 do 1766 in koliko je mesto zaradi tega izgubilo na obrestih. V letih 1772 in 1773 sta

dobavili mestni opekarni za gradnjo Gruberjevega prekopa vsaka po 40.000 opek posebnih dimenzij in leta 1774 še 40.000 kosov. Poleg tega sta dobavili v isti namen še 69.000 navadnih opek. Te izredne dobave so povzročile pomanjkanje opek.

Iz teh razlogov je prosil magistrat, naj se Pogačniku odvzame koncesija in naj se mu izplača odškodnina za stroške, ki jih je imel, ker je opekarno že deloma postavil. Jamnik pa naj se močnejše obdavči, če se mu koncesija ne more odvzeti.

Ta magistratova pritožba je ostala brezuspešna, monopol za opekarništvo je za vedno izgubil.³

Rentabilnost mestnih opekarn je bila po lastnih navedbah magistrata minimalna. V 30 letih od 1736 do 1765 sta izdelali skupno 12.020.000 zidakov in strešnikov. Ker sta izkazali v tem razdobju skupno 22.000 goldinarjev ali 1.320.000 krajcarjev prebitka, je znašal prebitek za vsakih 1000 zidakov ali strešnikov 11 krajcarjev. Prodajna cena za 1000 zidakov ali strešnikov je bila 12 goldinarjev, oziroma za meščane 10 goldinarjev, torej 720 oziroma 600 krajcarjev. Prebitek je potemtakem znašal le 1,66 % od prodajne cene.

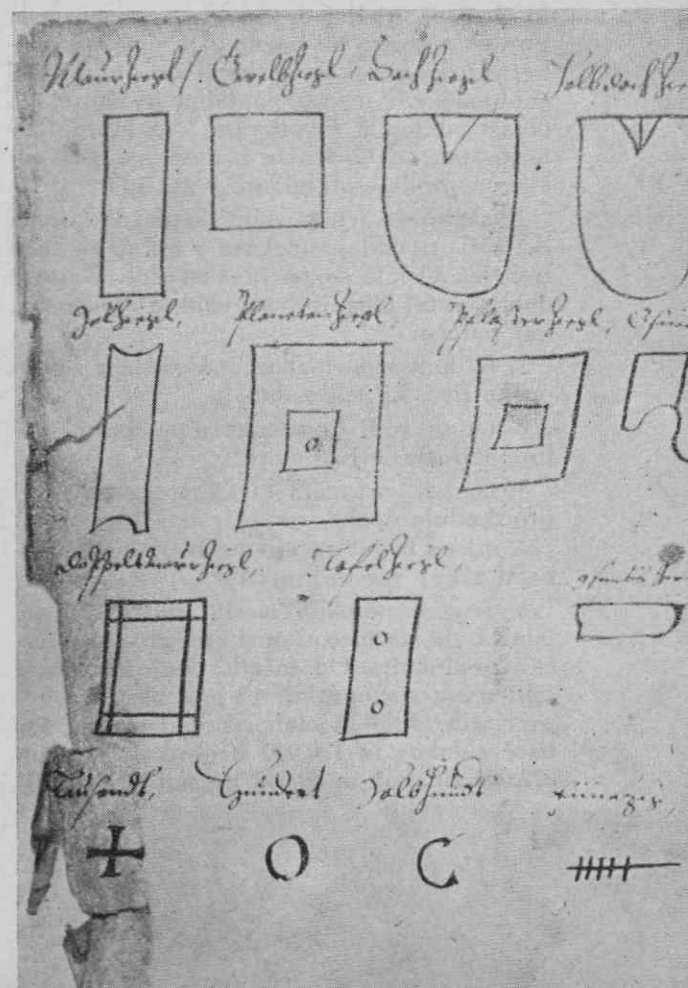
Toda tudi uradno izkazani prebitki niso bili realni. Izdatki za razna popravila, za nakup peska in pod. niso obremenjevali opekarn, temveč mestno blagajno. Na take stroške naletimo v knjigah mestnih izdatkov v letih 1741, 1743, 1746 in 1750.

Ko je bila leta 1750 zaradi nenadnega nastopa mraza pokvarjena ena peka, je mesto plačalo obema opekarniškima mojstroma odškodnino v znesku 176 goldinarjev, kar se je ponovilo leta 1751. Vsak član zunanega mestnega sveta je imel pravico do 600 zidakov in obočnikov letno kot deputat. Ta pravica ni zastarala, tako da so nekateri dobili po 5 letih naenkrat 3000 kosov. Na osnovi magistratovega sklepa z dne 15. oktobra 1748 je dobil podžupan Franc Matevž Perr, ki se je brezplačno zavzel v raznih mestnih zadevah, v znak priznanja zastonj 10.000 zidakov, ali obočnikov.⁴ Poleg tega so obremenjevala dohodke opekarn še razna darila, čeprav so se gibala v manjših dimenzijah kot v prejšnjih časih. Leta 1741 so dobili kapucini brezplačno 500 strešnikov in 500 zidakov. Leta 1748 je dobil vrvarski ceh 10.000 zidakov in strešnikov po nižji meščanski ceni. Leta 1757 je dovolil magistrat baronu Apfalternu 20.000 zidakov in obočnikov po

mestni osnovni ceni. Kapucini so dobili 15. junija in 24. julija 1758, 10. julija 1759 in ponovno 8. julija 1763 vsakokrat po 500 strešnikov zastonj. Na prošnjo grofa Auersperga, naj bi se mu prepustilo 34.000 strešnikov in 600 zidakov za njegov grad Kislstein v Kranju po meščanski ceni, mu je bila leta 1765 dovoljena polovica po meščanski, druga polovica pa po mestni osnovni ceni.⁵

Neekonomsko gospodarstvo, ki je imelo za posledico v povprečju minimalne poslovne prebitke, ni ostalo prikrito nadrejeni državi oblasti. Avstrijska državna uprava je stala, posebno pod vladavino Karla VI. in Marije Terezije, pod vplivom strogo merkantilistične usmerjenosti, na stališču, da javnopravna telesa niso sposobna za uspešno vodstvo industrijskih podjetij, ki naj se prepuste zasebnim podjetnikom. Država sama je svojo leta 1724 postavljeno predilnico surove svile v Fari pri Gradiški dala leta 1726 v zakup in jo je leta 1778 prodala tržaškemu kapitalistom. Kranjski deželni stanovi so svojo leta 1724 ustanovljeno suknarno na Selu pri Ljubljani prodali leta 1747 zasebnemu podjetniku. Na isti način je tudi mesto Ljubljana prodalo leta 1746 svojo majolikarno Janezu Medlerju.

V pogledu mestnih opekarn se magistrat dolgo časa ni mogel odločiti niti za prodajo

Oblike opek iz mestnih opekarn; v zadnji vrsti znaki za število prodanih opek (XVI. stol.; original v Mest. arhivu v Ljubljani)

niti za zakup. Pri tem ga ni ovirala morda kaka sentimentalnost, ki je slonela na več kot četrto tisočletja trajajoči tradiciji, marveč oziri na koristi, ki so jih uživali meščani; ti so dobivali opeko po nižji meščanski ceni in na deputate, ki so jih dobivali člani zunanjega sveta. Šele leta 1771 se je magistrat uklonil želji državne uprave in je razpisal dražbo za nakup mestnih opekarn. Zakup je izdrazil Miha Vogon, kar pa ni bilo potrjeno. Enako brezuspešna je ostala licitacija v letu 1774, pri kateri je znašala najvišja ponudba 1600 goldinarjev. Naslednja licitacija z dne 24. februarja 1775 je imela prav tako negativen izid.

Državna uprava se je naveličala teh brezuspešnih dražb in je posegla vmes. Leta 1785 je postavilo okrožno glavarstvo za upravnika in računodajalca mestnih opekarn cestnega zakupnika inženirja Andreja Schemerla. Uveden je bil torej državni sekvester.

V prvem letu je izkazalo mestno opekarništvo pod Schemerlovim vodstvom prebitok 1510 goldinarjev, za kar je bila priznana Schemerlu 5 % nagrada. Ko je bil Schemerl leta 1788 prestavljen v Gradec, se je izkazalo, da je končalo njegovo triletno poslovanje z izgubo v znesku 376 goldinarjev. Sekvestracija se potemtakem ni obnesla.

Mestni blagajnik Andrej Anton Skrinjar, ki je bil 75 let star in je imel 45 službenih let, je zaprosil v začetku leta 1789 za upokojitev in obenem predlagal, naj bi se mu poverila uprava opekarn ali pa, da bi se mu dali opekarni 6 let v zakup za letno zakupnino 800 goldinarjev. Njegovo ponudbo je nadrejena oblast odklonila in pozvala 3. oktobra 1789 magistrat, naj se iznebi nemudoma vseh realitet s prodajo ali oddajo v zakup.⁶

Naslednjega leta so bile razpisane kar tri licitacije za oddajo opekarn v zakup za dobo treh let. Ostale so pa brezuspešne. Nato je dobil mestni blagajnik septembra 1792 poziv, naj poroča:

1. iz katerega razloga ne morejo dobiti opeke tisti, ki žele zidati,
2. ali se vodi Pogačnikova opekarna dobro, oziroma kaj jo ovira,
3. na kakšen način bi se mogla povečati proizvodnja opeke,
4. ali ne bi bil za mestno blagajno koristnejši zakup mestnih opekarn.

V svojem poročilu mestni blagajnik poudarja, da sta mestni opekarni znatno povečali produkcijo. Od začetka maja do konca septembra sta opravili 13 pek nasproti 8 v prejšnjih letih. Izdelali sta v tem času 510 tisoč zidakov in 170.000 strešnikov nasproti 272.000 zidakov in 80.000 strešnikov v prejš-

njih letih. Od 1. novembra 1791 do konca septembra 1792 je imela mestna blagajna od tega 3894 goldinarjev koristi.

Bivša Jamnikova opekarna ne obratuje več. Bivša Gruberjeva opekarna je že popolnoma podrt. Mala Pogačnikova opekarna obratuje le v majhnem obsegu in opravi letno le 2 peki. Zaradi tega odsvetuje, da bi se izročili mestni opekarni zakupnikom in predlaga, naj se nadaljuje obratovanje v lastni režiiji.

Pod vtisom tega poročila je deželna vlada izjavila dne 12. novembra 1792, da ne nasprotuje, da bi vodil magistrat opekarni na lasten račun. Kljub temu se je v letih 1792, 1794 in 1796 občutilo veliko pomanjkanje opeke. Mestni opekarni sta izdelali leta 1795 le 326.000 zidakov in 163.000 strešnikov. Povišanje proizvodnje je bilo nemogoče, ker je vladalo zaradi Napoleonovih vojn in rekrutacije veliko pomanjkanje delavcev. Zaradi pomanjkanja strešnikov so bili mnogi interesi prisiljeni pokriti svoje hiše začasno z deskami ali škodlami in so pod to prevezo tudi drugi enako postopali proti obstoječim požarnopolijskim predpisom. Še bolj občutno je postalo pomanjkanje opek, ko je leta 1798 upepelil velik požar v Krakovem 32 hiš. Občutilo se je tudi pomanjkanje drv, ki so se tudi zelo podražila. Negativno je vplivala na poslovni uspeh tudi odredba okrožnega glavarstva, naj se pogorelcem prodajajo opeke po nižjih meščanskih cenah.

Pod pritiskom vseh teh okolišnosti je začel magistrat zopet razmišljati o oddaji opekarn v zakup in je leta 1799 sestavil načrt zadevne zakupne pogodbe.

V obeh mestnih opekarnah so slej ko prej kuhali tudi apno. Kamen sta dobivali iz Podpeči. Podoba je, da je bila cena apna previsoka, ker so se kopičile zaloge. Leta 1792 je naročil magistrat mestnemu blagajniku, naj odkloni interesentom za zidake in obočnike prodajo opek, če ne kupijo obenem tudi primerne količine apna. Na pritožbo prizadetih je pa dalo okrožno glavarstvo magistratu nalog, naj preneha s takim nasiljem.⁷

Delovne moči pri mestnih opekarnah so bile zelo slabo plačane. Delavci pri čiščenju ilovice so dobivali leta 1790 dnevno mezdo 14 krajcarjev, delavci pri izdelavi opek, vlaganju v peč in pri peki 17 krajcarjev in fantje pri pomožnih delih le 10 krajcarjev, medtem ko so znašale mezde tesarskih pomočnikov 21 krajcarjev. Zaradi tega je bilo delavstvo nezadovoljno in je seglo končno po kolektivni samopomoči. Šele ko je mestni blagajnik sporočil magistratu, da delavci

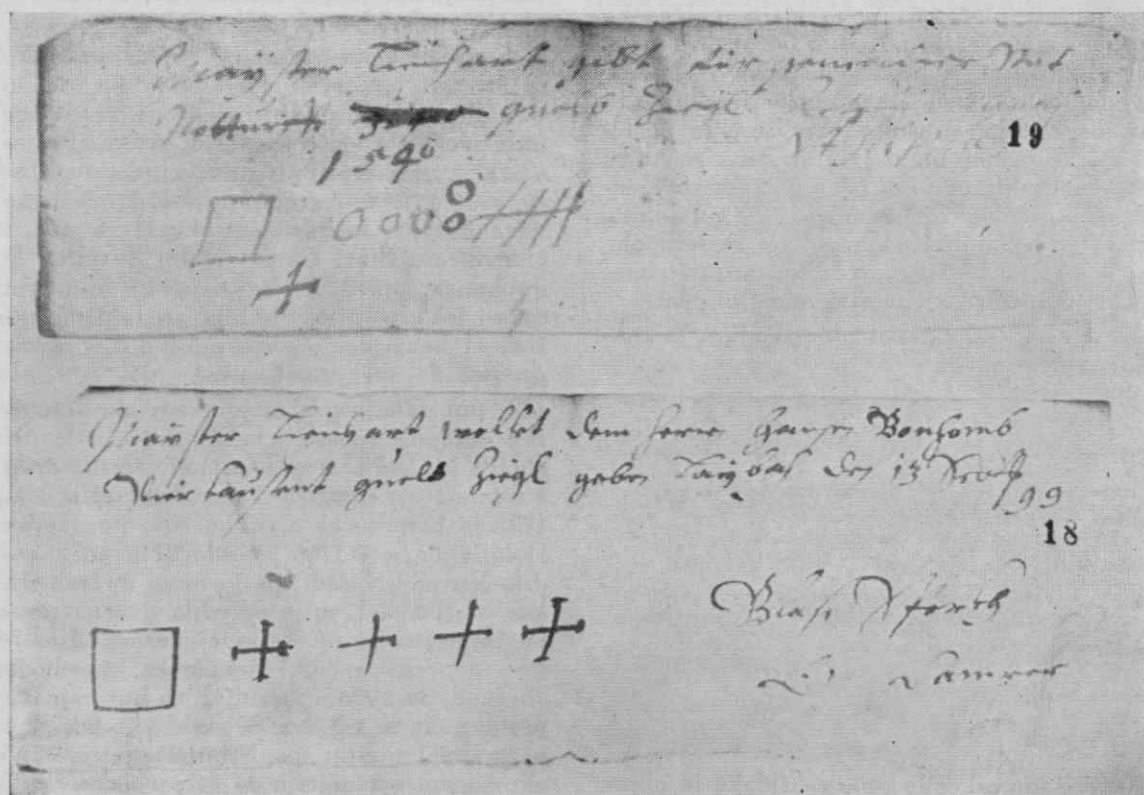
nočejo več delati za 17 krajcarjev in da so zapustili delo, je dobil pooblastilo, da lahko zviša dnevno mezdo do 20 krajcarjev. Delavci so morali torej stopiti v stavko, da bi si priborili izboljšanje mezd.

Z namenom, da bi se povečala produkcija, je naročila deželna vlada leta 1796 magistratu, naj preneha z dnevno mezdo in naj vpelje delo v akordu. Magistrat je pa odgovoril, da delo v akordu ni izvedljivo, ker se zanj ne dobe delavci in ker bi se slabo opravljalo. Pod upravnikom Schemerlom so to poskusili, toda peka, pri kateri so izvedli ta poskus, je bila popolnoma pokvarjena. Delavci so zelo občutljivi. Pri najmanjši graji zapuste delo, ker ga dobe z lahkoto drugod zaradi rekrutacij in splošnega pomanjkanja delovnih moči. Poskusili so nadomestiti delavce s kaznjenci. Ti se pa morejo uporabiti le pri dovažanju ilovice, ker so zaradi okovov za vsa druga dela nesposobni. Štirje kaznjenci so že zaposleni pri opekarnah. Če bi se jih zaposlilo večje število, bi lahko nastal komplot in bi lahko pobegnili, posebno če bi dobili v roke orodje, kot se je to že zgodilo pri bivši solitrarni na Barju.

Kmalu nato je nastalo novo delavsko gibanje, ker je zaradi inflacije naraščal razmak med nominalno in realno mezdo. Dne

16. aprila 1798 je sporočil mestni blagajnik, da opekarniški delavci nočejo več delati za dnevno mezdo 22 1/2 krajcarja niti pomožni fantje za 12 krajcarjev in je prosil za navodila. Magistrat mu je nato naročil, naj si preskrbi uporabne delavce za najnižjo možno dnevno mezdo. Če mu to ne uspe, naj zviša mezdo na najbolj varčen način in naj o tem poroča. Enako nesocialnega se je izkazal magistrat leta 1801. Takrat je postavila deželna gradbena direkcija erarično opekarno pod Rožnikom in je za opekarniške delavce določila dnevno mezdo 30 krajcarjev. Delavci, zaposleni pri mestni opekarni, so zahtevali enako povišanje in so zagrozili, da bodo sicer zapustili delo. Namesto da bi želji delavstva po možnosti ustregel, se je magistrat obrnil dne 3. junija 1801 na okrožno glavarstvo s prošnjo, naj bi naročilo gradbeni direkciji, da v interesu nemotene preskrbe prebivalstva z opekami mezde čimbolj zniža. Toda okrožno glavarstvo je tako intervencijo odklonilo, češ da ne obstoji noben predpis, ki bi prepovedoval zvišanje mezd.⁸

Vsaka od obeh mestnih opekarn je zaposlovala po sezoni 12 do 22 delavcev. Glavna opekarna v Ljubljani je imela leta 1816 15 delavcev. Število delavcev se je povečalo

Dve potrdili o izdani opeki iz l. 1799; v spodnjem levem kotu znaki za število (originali v Mest. arhivu v Ljubljani)

še, odkar sta bili mestni opekarni v zakupu. Leta 1837 je zaposlovala vsaka 28 oseb, zasebna opekarna Terezije Rus pa 23 moči.

Bili so časi, ko se je zaradi vojnih dogodkov začel pravi vrtinec v pogledu cen in mezd, ki karakterizira vso periodo denarne inflacije. V pogledu cene, po kateri so se prodajale opeke, moramo omeniti, da so obstajale leta 1738 tri različne cene in sicer 1. meščanske cene, ki so bile najnižje in so veljale le za meščane, 2. temeljna mestna cena za ostale prebivalce mesta, in 3. cene za kupce izven mesta. Zastonj so dobivali opeko člani zunanjega mestnega sveta v omejenem obsegu kot deputat in magistrat za mestne potrebe. V tem letu je znašala cena za 1000 zidakov ali obočnikov za meščane 6 goldinarjev, za nemeščane 8 goldinarjev in za tujce 9 goldinarjev, za 1000 strešnikov pa 9, 12 in 13 goldinarjev. Leta 1769 se pojavi za zidake poleg stare meščanske cene 6 goldinarjev še nova meščanska cena 7 goldinarjev, in nova temeljna cena 9 goldinarjev in nova cena za tujce 10 goldinarjev. Še leta 1771 naletimo na staro in novo meščansko ceno. Po stari nižji meščanski ceni so prodajali opeko le meščanom, ki so jim pri velikem požaru v letu 1767 pogorele hiše, kot je to razvidno iz knjig prejemkov za leto 1769 in 1771. Vsi drugi meščani so morali plačevati novo višjo meščansko ceno. Leta 1782 je odredilo okrožno glavarstvo, da se mora prodajati opeka vsakomur po meščanski ceni. Magistrat je prosil, naj bi ostala razlika v ceni za meščane in nemeščane, opustila pa naj bi se cena za tujce (izven Ljubljane). Okrožno glavarstvo je sicer ta predlog 27. januarja 1783 odklonilo, pozneje pa najbrž odobrilo, ker so se opeke še leta 1790 in 1797 prodajale po nižji meščanski in po višji mestni temeljni ceni.⁹

Cene za 1000 zidakov ali obočnikov so znašale v goldinarjih

	1738	1769	1790	1797	OPOMBA
meščanska	6	6	10	12	stara meščanska cena nova meščanska cena
cena		7			
mestna temeljna cena	8	9	12	14	
cena za tujce	9	10			

Cene za 1000 strešnikov v goldinarjih

meščanska				
cena	9		10	12
mestna temeljna cena	12		12	14
cena za tujce	13			

Največ so poskočile cene za zidake in obočnike in sicer od leta 1738 do leta 1797 za meščane 100 %, za druge pa 75 %.¹⁰

Tudi cena kamna za kuhanje apna je stalno naraščala. Leta 1797 so plačevali kamen za 10 pek po 10 goldinarjev, leta 1798 že 18 goldinarjev. Enake težave so bile s poleni, ki so jih dobivale mestne opekarni iz Preserja. Cena drv za eno peko je znašala leta 1730 140, leta 1756 150, leta 1798 180 in leta 1799 že 200 goldinarjev. Vrh tega je vladalo veliko pomanjkanje drv.¹¹ Pri povišanju cen, ki jo opažamo pri primerjavi cen, ki so veljale leta 1769, z onimi v letu 1790, so prišli do izraza tudi novi predpisi glede dimenzij opek. Dvorni dekret z dne 23. junija 1749 je odredil, da se morajo izdelovati opeke le po enotnih dunajskih dimenzijah, ki so bile večje od tistih, ki sta jih uporabljali mestni opekarni. Ta ukrep se je utemeljeval s tem, da je zidanje z opekami malega formata za tretjino dražje, ker se pri tem rabi več apna in več časa in ima opekarna zaradi tega večje izdatke za mezde. Pri izvajanju tega predpisa so nastale v prehodni dobi prilične motnje, ker se opeke novega formata niso mogle uporabljati pri popraviilih streh in obokov. Magistrat se je obrnil dne 31. julija 1782 na okrožno glavarstvo s prošnjo, naj bi se upoštevale te okolnosti in dovolilo, da bi se poleg opek po dunajskem formatu smele proizvajati tudi opeke starih dimenzij, kar je pa okrožno glavarstvo odklonilo.

Predpisi glede formata so se nekoliko spremenili leta 1787. Podoba je pa, da so v mestnih opekarnah izdelovali še vedno tudi opeke starega formata, ker je notranje-avstrijski gubernij odredil s kurendo z dne 10. marca 1790, da morajo dobiti opekarni nove kalupe, ki jih mora krajevna oblast cimentirati. Stari format je bil dovoljen le do konca leta 1790. Za tiste, ki se ne bi držali teh predpisov, je bila predvidena kazen od konfiskacije cele peke do odvzema pravice do opekarništva.¹²

Že pol stoletja prej se je ukvarjala avstrijska državna uprava z mislijo, da bi se pri obrtjih, ki delajo z ognjem, *nadomestila drva s šoto ali s premogom*. Dvorni dekret iz leta 1751 je priporočal uporabo šote po vzorcu Holandije. Leta 1766 je izšlo državno navodilo o pridobivanju šote in njeni uporabi za kurivo. Julija 1766 je odredila dvorna resolucija, naj se pripuste k meščanstvu in mojstrstvu predvsem tisti pomočniki, ki se bodo obvezali, da bodo uporabljali za kurjenje 2/3 premoga in le 1/3 drv. V zvezi s to odredbo je sporočil mestni magistrat 23. julija 1767 okrožnemu glavarstvu, da ni premoga v bližini Ljubljane, šoto pa da reže edino inšpektor smodnika in solitra Anton Avguštin Ka-

pus, vendar pa v tako omejenem obsegu, da je ne more oddajati drugim interesentom.

Anton Avguštin Kapus je bil prvi, ki je rezal šoto in jo uporabljaj pri solitrarni v Ljubljani. Leta 1766 je vložil prošnjo, da bi se mu podelila izključna pravica za pridobivanje šote in za proizvodnjo »šotnega oglja«. Njegova prošnja je bila odbita z dvorno odločbo z dne 15. aprila 1767, obenem je pa bilo naročeno deželnemu glavarstvu, naj zahteva, da bi vse obrti, ki delajo z ognjem, uporabljale šoto, kar naj bi veljalo tudi za apnenice in za opekarne. Dvorni dekret z dne 23. maja 1767 je pozval deželno glavarstvo, naj poroča, kako se izvajajo predpisi o obvezni uporabi premoga, če so se kaznovali poskusi renitence in kako naj se v bodoče prisilijo obrtniki do spoštovanja zadevnih naredb. Deželno glavarstvo je podarilo v svojem poročilu z dne 29. januarja 1768, da na Notranjskem in na Dolenjskem ni nobenih premogovnikov, na Gorenjskem pa da so premogovniki tako oddaljeni od železarskih obratov, da je premog mnogo dražji od oglja. V Ljubljani da primanjkuje podjetnikov, ki bi mogli prevzeti dovoz premoga. Kapus je nato napravil za lažji prevoz šote po vodni poti poseben 600 sežnjev dolg, 2 sežnja širok in $1\frac{1}{2}$ sežnja globok prekop in postavil 2 skladišči za šoto. Za to mu je bila priznana z dvornim dekretom z dne 30. januarja 1770 nagrada 1000 gld.

Da bi se omogočila uporaba premoga v Ljubljani, je obljubil dvorni dekret z dne 3. julija 1769 nagrado 6 dukatov tistemu, ki bi izsledil v bližini Ljubljane izdatno nahajališče premoga. Uspeha pa ni bilo in so se šele četrto stoletja pozneje pojavili spet napor v tej smeri.

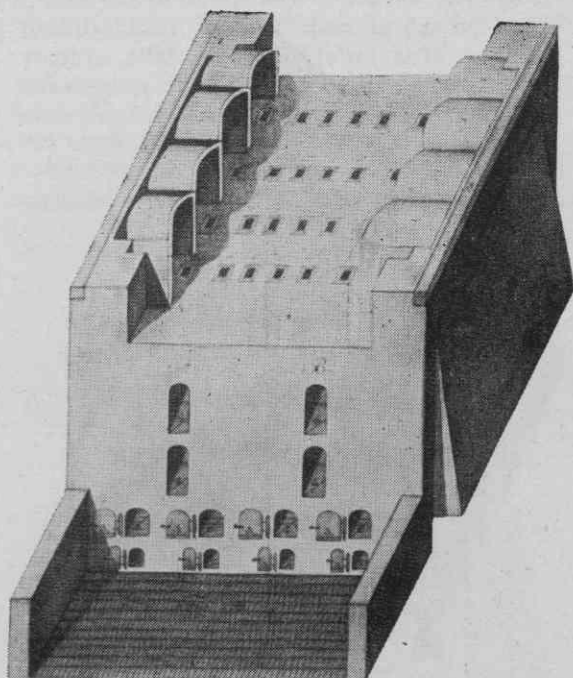
Leta 1795 je odredil dvor, da se smejo dovoliti novi obrati za predelavo železa in nove opekarne le, če se njih lastniki obvežejo, da bodo uporabljali kot kurivo le premog. Mestni magistrat je pozval leta 1796 cehe tistih panog, ki delajo z ognjem, naj naroče potreben premog pri Ruardu v Zagorju. Marca leta 1798 je poslalo rudarsko sodišče magistratu načrte in opis opekarniške peči, ki se kuri s šoto ali s premogom, in okrožno glavarstvo je naročilo junija meseca istega leta magistratu, naj začne s poskusi kurjenja s premogom. Medtem je magistrat poizvedoval 1. če je domači premog uporaben za ta namen, 2. če je zadosti premoga na razpolago, 3. če ima premog prednosti pred dragimi drvimi, 4. če so peči opekarn uporabne za kurjavo s premogom in 5. koliko premoga se potrebuje v primerjavi z drvimi.

Višji rudarski urad je opozoril magistrat, da lahko dobi poljubno množino premoga od Ruardovega premogovnika v Pasjeku. Peči pa da morajo imeti železna rešeta.

Zaradi občutnega pomanjkanja opek, povzročenega po velikem požaru v Krakovem, je naročilo okrožno glavarstvo avgusta 1798 magistratu, naj za nekaj časa opusti poskuse s premogom in naj nadaljuje s peko spet z drvimi.

Septembra istega leta se je ponudil Leopold Ruard, da bo sam izvedel poskusno peko s premogom. Magistrat je izjavil, da mu bo prodal v ta namen 12.000 do 15.000 suhih surovih opek po lastni ceni.

Zaradi občutnega pomanjkanja drv je medtem produkcija opeke stalno nazadovala. Ko so leta 1799 izsledili nahajališče premoga na Brodu ob Savi pri Smledniku, se je obrnil magistrat na višje rudarsko sodišče s prošnjo, da bi mu dovolilo kopanje premoga na tem mestu. Obenem je kupil za mestno opekarnišvo 600 centov premoga od Ruarda in postavil pri mestnih hlevih posebno skladišče za premog. Baval se je tudi z mislijo, da bi dobil dovoljenje za kopanje premoga v Zagorju. Da bi se zavrlo stalno naraščanje cene drv, je deželna vlada priporočila 13. julija 1799 postavitev posebne skladišča šote. Posebni komisijski ogled na Barju je ugotovil, da je v občini Volarje

Opekarniška peč na premog — celotni pogled (po brošuri iz l. 1799 med spisi Komisije za požarno brambo; Mestni arhiv v Ljubljani)

in sicer na zemljišču, ki je bilo last mestne občine ljubljanske, neverjetna množina zelo dobre šote. Rezanje šote na tem mestu je poverila deželna vlada trgovcu Alborghettiju, ki je bil kot faktor idrijskega rudnika dobro poučen o načinu rezanja šote v Idriji.

Za peko s premogom se je posebno zanimal stavbenik Josip Prager. Da bi se dobro seznanil z uporabo premoga v ta namen, je bil poslan decembra 1799 na Dunaj. Nato je na novo postavljena mestna opekarna na Brdu žgala pod njegovim vodstvom opeko s premogom. Vendar se je izkazalo, da je premog predrag in da bi nadaljevanje take peke škodovalo mestni blagajni. Iz tega razloga je bil obrat na Brdu kmalu opuščen. Dne 13. junija 1801 je zaprosil Karl Florjan iz Kranja za prepustitev opekarne na Brdu, kjer je nameraval žgati opeko z drvni. Na ta način so ostali vsi ti poskusi s šoto in s premogom brezuspešni.¹³

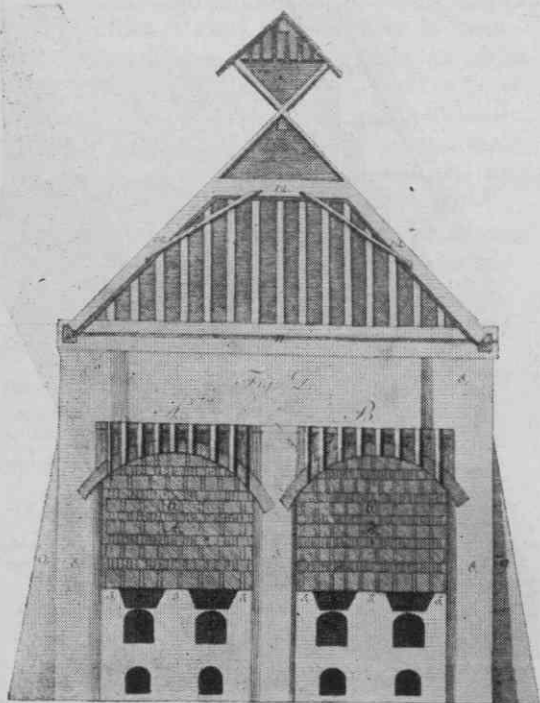
Vse opisane okoliščine so imele za posledico, da je bil donos mestnih opekarn zelo neugoden. Od 2813 goldinarjev v letu 1793/94 je padel na 939 goldinarjev v letu 1794/95 in na 592 goldinarjev v letu 1796/97. Tudi po letu 1797 sklenjenem povišanju cen je dosegel le znesek 1598 goldinarjev. Po mnenju nadrejene oblasti se je magistrat za opekarno premalo menil in tudi njuno vodstvo ni bilo v pravih rokah. Zaradi tega je odredila deželna vlada dne 13. februarja 1799, da se mestno opekarništvo podredi

deželni gradbeni direkciji. Magistrat naj predlaga sposobno osebo, ki naj bi pod nadzorstvom te direkcije vodila obrate, zakar naj bi dobila odškodnino ali primerne procente. Obenem je bil prepovedan izvoz opeke iz Ljubljane. Namen teh ukrepov je bil, da bi se občinstvo preskrbelo z zadostno množino dobre opeke, mestna občina pa bi imela od tega večje dohodke. Na pobudo gradbene in požarno-policijske komisije se je ponudil meseca aprila istega leta poseben meščanski odbor, da bi prevzel organizacijo dela na opekarnah za račun mestne blagajne. V tem odboru so bili Janez Miha Kuk, Viljem Henrik Korn, Andrej Malič, Blazij del Rossi, Peter Garstenmayer, Nikolaj Merk in Janez Krstnik Jager. Predlog je bil odobren začasno za eno leto. Ta odbor je predlagal, naj bi ostale cene za opeke medtem nespremenjene, opekarski delavci naj bi se pa oprostili novačenja. Poslednje je bilo v tem času težkih vojn posebno privlačno. Toda tudi obratovanje pod vodstvom meščanskega odbora se je končalo z izgubo. Še težji je postal položaj, ko je pri velikem požaru v Trnovem dne 4. aprila 1800, pri katerem je zgorelo 70 hiš, pogorela tudi zgornja mestna opekarna. S prvim novembrom se je meščanski odbor odrekel upravljanju opekarništva. Upravo je prevzel uradnik mestne blagajne.

Magistrat je nato sklenil odkupiti Pogačnikovo opekarno za 3900 goldinarjev. Vendar deželna vlada ni odobrila že sestavljene kupne pogodbe in je obenem ukazala, naj da magistrat svojo opekarno v zakup. Licitacija za zakup je bila določena na dan 10. decembra 1800. Proti temu je vložilo 38 meščanov pismen protest z zahtevo, naj bi ostala opekarna v upravi mesta. Sledil je enak protest predstojnikov cehov. Okrožno glavarstvo je zahtevalo, naj se cehi opravičijo, ker so se s tem nastopom pregrešili zoper generalni patent o rokodelstvu iz leta 1732. Cehi so pa odvrnili, da se ti sklepi ne nanašajo na cehovske zadeve in da niso vezani na določbe generalnega patenta o rokodelstvu v splošnih zadevah, ki se tičejo mestnega gospodarstva.¹⁴

Niti ta licitacija ni uspela in mesto je vodilo še naprej opekarništvo v lastni režiji in imelo pri tem večne skrbi in težave. Namesto pogorele gornje opekarne je postavil magistrat drugo pri Malem grabnu. Zadevni predlog magistrata z dne 14. avgusta 1801 je odobrilo okrožno glavarstvo leta 1803.

Zaradi pomanjkanja opeke je okrožno glavarstvo naročilo dne 29. marca 1810 magistratu, naj začne takoj s peko opek ali pa naj odda opekarni v zakup. Toda na dan

Navpični prerez skozi isto peč

20. julija 1811 razpisana dražba za zakup ni privabila nobenega interesenta. V letih 1811 in 1812 se je prav malo zidalo in je bila prodaja opeke minimalna.

Koristno za opekarnje je bilo, da je bilo leta 1812 prepovedano popravljanje streh z deskami. Od te prepovedi niso bile izvzete niti škodlaste strehe. Če je bilo strešno ogrodje prešibko za obremenitev s strešniki, se je moralo nadomestiti z novim močnejšim.

Od leta 1813 naprej sta oddajali mestni opekarni dobavo drv in dovoz ilovice na javni dražbi.¹⁵

Do tedaj nista imeli mestni opekarni skoraj nobene konkurence, ker se je poleg njih vzdržala le bivša Pogačnikova opekarna, ustanovljena leta 1774. Jamnikova opekarna že leta 1792 ni več obratovala. Gruberjeva opekarna na Prulah je bila leta 1792 tudi že podrti. Erarična opekarna pod Rožnikom, ustanovljena leta 1801, pa je prenehala leta 1805.

Ta skoraj monopolni položaj je prenehal, ko je nastala v neposredni bližini mesta nova opekarna v Črnučah. Ta je objavila marca 1818 v *Laibacher Zeitung*, da ima na zalogi 100.000 strešnikov in 80.000 zidakov, ki jih prodaja po isti ceni kot ljubljanske opekarnje in jih dostavi kupcem brezplačno v Ljubljano.¹⁶

Od mestnih opekarn je producirala spodnja več kot zgornja. Leta 1824 je izdelala spodnja 319.000 zidakov, 176.000 strešnikov in 43.000 opek za tlak, zgornja pa 252.000 zidakov, 144.000 strešnikov in 35.000 opek za tlak.¹⁷ Zgornja je kuhala tudi apno, ki se je pa težko prodajalo. Leta 1821 je morala prodati zalogo na javni dražbi po zelo znižani ceni.¹⁸

Vodstvo opekarn po magistratu v lastni režiji je nasprotovalo načelom liberalizma, ki jih je propagirala državna uprava. V smislu naredbe dvorne pisarne z dne 8. julija 1826 je pozval gubernij magistrat, naj se izjavi, če ne bi bilo koristneje za mestno blagajno, da bi se dalo opekarništvu v zakup. Magistrat pa se je postavil na nasprotno stališče, češ da se dohodki večajo, ker se izdeluje brezhibno blago, ker narašča zidanje v mestu in ker ni drugih opekarn.

Ti argumenti niso bili prepričevalni. Zaradi tega je dala dvorna pisarna dne 3. maja 1827 nova navodila, v katerih poudarja, da je izkušnja potrdila načelo, da izkoriščanje mestnih realitet ne omogoča največje moške uspehe. Ni razloga za domnevo, da bi moglo opekarništvu mesta Ljubljane predstavljati izjemo. Zaradi tega naj gubernij

ukrene vse, da bi se opekarništvu dalo v zakup in naj poroča o uspehu.

Posledica tega ukaza je bila, da je sestavil magistrat dražbene pogoje za zakup. Zakupnik se je moral obvezati, da bo opravil vsako leto na vsaki opekarni 18 pek, torej skupno 36 pek po 54.000 opek. Moral bi torej izdelati mnogo več opek, kot sta jih dotlej izdelovali mestni opekarni. Obenem so bile določene za zakupnika obvezne prodajne cene za opeko. Magistrat je ob tej priložnosti hlinavsko poudaril, da mu ni za to, da bi iztisnil čim večji donos, ampak, da bi bile krite potrebe meščanov po opeki in dosežena zmerena renta na vložen kapital.

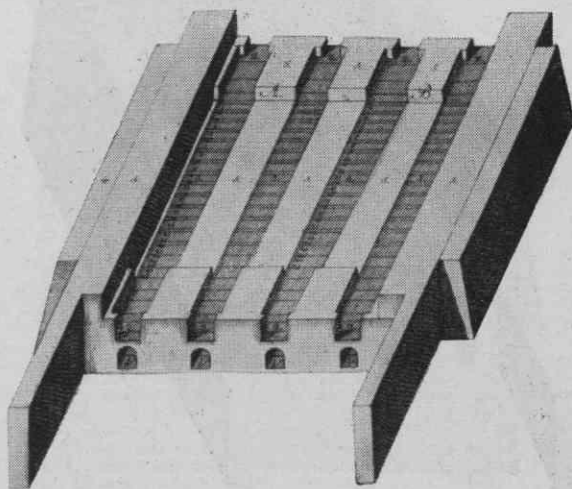
Pri dvakratni licitaciji na podlagi teh pogojev ni pristopil noben interesent.

Dvorna pisarna je dne 12. februarja 1829 izrazila domnevo, da je določil magistrat v dražbenih pogojih prodajne cene za opeko z namenom, da bi onemogočil uspeh dražbe. Zaradi tega je odredila, naj bo nova dražba pri okrožnem glavarstvu. Toda dražba z dne 7. septembra 1829 je dosegla pri vzklicni ceni 1600 goldinarjev najvišjo ponudbo v znesku 1000 goldinarjev in ni bila odobrena. Pri ponovni dražbi z dne 10. decembra 1829 ni pristopil nihče.¹⁹

Sledile so še nadaljnje dražbe, ki so bile brez uspeha kljub temu, da so bili razglašeni pozivi ne le v Ljubljani, ampak tudi v Celovcu, v Gradu in v Trstu.

Sele na licitaciji dne 7. marca 1833 je izdražil zakup Jakob Čepon za čas od 1. novembra 1833 do 31. oktobra 1836 za letno zakupnino 1200 goldinarjev. Čepon je bil dotlej dolgo vrsto let obratovodja obeh mestnih opekarn.²⁰

Medtem se je situacija poslabšala, ker so nastale v okolici Ljubljane nove opekarnje,

Vodoravni prerez skozi isto peč I.

med njimi leta 1834 pomembna opekarna v Zgornji Šiški, kar je neugodno vplivalo na višino bodoče zakupnine za mestne opekarne.

Tri licitacije z dne 26. avgusta, 31. avgusta in 30. septembra 1836 so ostale brezuspešne. Šele ko so znižali izključno ceno od 1200 na 800 goldinarjev, je izdražil zakup na licitaciji z dne 2. marca 1837 Gašper Debevc za 3 leta za letno zakupnino 600 goldinarjev. Sledila je 26. novembra 1839 dražba za čas od 1. aprila 1840 do 31. marca 1843. Zakup je izdražil Leopold Gasperotti za letno zakupnino 620 goldinarjev. Kmalu se je pa pokazalo, da sta bili obe opekarni tako iztrošeni, da bi njuna obnova stala 7200 goldinarjev. Gasperotti se je ponudil, da ju obnovi sam pod pogojem, da se mu prepusti zakup za 12 let za letno zakupnino 150 goldinarjev. Magistrat je na to pristal avgusta 1843.²¹ Gasperotti je pritegnil k temu poslu še trdilo Ivan Baumgartner & Co.

Leta 1845 je bila zakupnikoma dovoljena preureditev peči za kurjavo s šoto. V naslednjem letu sta to izvedla ter postavila v Ljubljani skladišče za šoto.

Prodajo opeke je prevzela trgovska trdka Baumgartner & Co, ki je imela svoje pisarne v Gradišču števil. 32. V letih 1846, 1847 in 1849 naletimo na oglase, ki opozarjajo občinstvo, da so pri mestnih opekarnah na razpolago vse vrste opeke najboljše kakovosti.

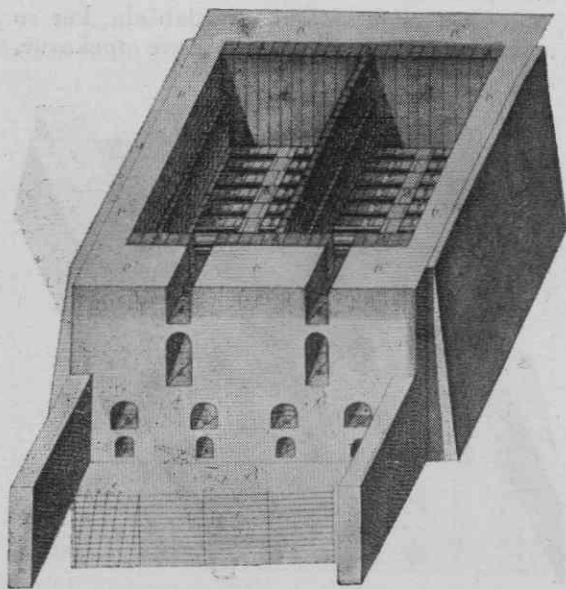
Zakupniki so mislili, da se bo konzum opeke povečal glede na gradnjo železnice in kolodvora v Ljubljani. Da bi zvišali produkcijo, so predlagali februarja 1846, naj bi

se pri zgornji opekarni na Malem grabnu postavila poleg stare peči še nova, preračunana na 1971 gold. Pripravljeni so bili to peč sami postaviti pod pogojem, da se jim za preostanek 7 let zakupa spregleda plačilo dogovorjenih letnih 150 goldinarjev. O usodi tega predloga ni nobenih vesti. Po Gasperottijevi smrti je bila od leta 1849 dalje trdka Ivan Baumgartner & Co edini zakupnik. Špekulacija zakupnikov, da se bo poraba opeke povečala, se ni uresničila. V nemirnih letih 1848, 1849 in 1850 je prodaja tako zaostajala, da so morali prodati velik del zaloge za vsako ceno. Trdili so, da so v času zakupa od leta 1843 do leta 1855 imeli od opekarn letno povprečno le 748 goldinarjev dohodka.²²

Zanimivo je, da je magistrat določil ta znesek kot vzklicno ceno za licitacijo, ki je bila začetek leta 1855 za zakup opekarn za 8 let od 1. aprila 1855 do 31. marca 1863. Ta zakup je izdražil Daniel Detela, ki je ponudil kot zakupnino 925 goldinarjev. Toda tudi Detela ni prišel na svoj račun. Nastale so številne nove opekarnе na deželi in v neposredni bližini Ljubljane in sicer na Studencu pri Igu, na Glincah, pod Šmarno goro in Dobrunjah poleg že obstoječih na Viču, na Brdu, v Kosezah, v Podutiku in drugod. Ti novi obrati so konkurirali v Ljubljani. V letih 1855 do 1858 je imel Detela baje 3000 goldinarjev izgube. V začetku leta 1859 je imel na zalogi 800.000 opek brez upanja na prodajo. Zaradi tega je izdelovanje opeke ustavil. Prosil je, da bi ga odvezali od zakupa ali pa, da bi se mu vsaj znižala zakupnina. Strešno ogrodje spodnje opekarnе v Trnovem je bilo tako strohnelo, da je obstajala nevarnost, da se zruši. Tudi zidovje je bilo v slabem stanju. Zaradi tega in ker je pri tej opekarni primanjkovalo ilovice, je sklenil magistrat 3. junija 1859 opustiti spodnjo opekarno. Obenem je znižal zakupniku Deteli za ostala 4 leta zakupnino od 925 na 150 goldinarjev letno.

Opuščena spodnja opekarna je bila dne 19. septembra 1759 prodana na javni dražbi pod pogojem, da jo mora kupec podreti. Del objektov je kupil Daniel Detela, drugi del pa Gustav Tönnies.

Detela je imel odslej v zakupu preostalo zgornjo mestno opekarno na Malem grabnu, glede katere se je ugotovilo, da bo do konca zakupne dobe izčrpala vso razpoložljivo ilovico.²³ Ta domneva se je tudi uresničila. Že v prvi polovici leta 1863 opekarna ni več obratovala. Mestni svet jo je sklenil 10. septembra 1863 prodati, zraven pa še neka druga zemljišča. Vse objekte je kupil Josip

Vodoravni prerez skozi isto peč II.

Nušak z namenom, da postavi hleve za vojaške konje.²⁴

S tem je prenehalo ljubljansko mestno opekarništvo, ki je trajalo okoli 350 let. Ljubljanski mestni opekarni sta predstavljali, dokler niso od leta 1833 naprej bile oddane v zakup, čisto buržujski tip mestnih podjetij, ki sta obratovali predvsem v prid meščanom, ker so samo ti uživali privilegirane občutno nižje cene. V tem se je ta režim razlikoval od komunalnih podjetij v poznejših časih, ko so se ustanavljala in vodila po popolnoma drugih nekapitalističnih načelih v prid vsemu prebivalstvu.

B. DRUGE OPEKARNE V LJUBLJANI

Razen mestnih opekarn so nastale v Ljubljani v zadnji četrtini XVIII. stoletja še druge, toda manj pomembne opekarnе.

Deželno glavarstvo je kljub odločnemu odporu mestnega magistrata dovolilo dne 19. oktobra 1774 Francu Ks. Jamniku in Jerneju Pogačniku, da postavita opekarni v Trnovem.

Jamnikova opekarna je stala na drugi strani Malega grabna nasproti koncu Zelene poti. To podjetje se ni moglo razmahniti. Leta 1792 opekarna ni bila več v obratu in je bila podrtá.²⁵

Pogačnikova opekarna je stala približno 100 m od Opekarske ceste iz smeri Velike čolnarske ulice proti mestu.²⁶ Po smrti Jerneja Pogačnika jo je vodila njegova vdova Julijana Pogačnik. L. 1792 je delala opekarna v neznatnem obsegu in je opravila v cellem letu le dve peki. Leta 1798 je poročal magistrat okrožnemu glavarstvu, da ta opekarna skoraj ne obratuje. Prosil je, naj bi se naročilo lastnici, naj da opekarno v zakup ali pa naj jo proda, če ne more sama dvigniti produkcijo. Nato je vzel opekarno v zakup aktuar policijskega ravnateljstva Jože Gebhart. Ko je umrl, se je ugotovilo, da je zapustil toliko dolgov, da se je zdela krida neizogibna. Nato jo je vzel v zakup varuh Pogačnikovih otrok, magistratni uradnik Jakob Glavan. Ker ni bilo drugih interesentov, sta jo dne 28. marca 1801 kupila na javni dražbi Jakob Glavan in njegova žena. L. 1816 je zaposlovala ta opekarna 15 delavcev. Ko je Glavanova žena l. 1819 umrla, je prešla njena polovica na njeno hčer Terezijo Rus in po očetovi smrti leta 1839 tudi druga polovica. Leta 1837 je ta opekarna zaposlovala skupno 23 delovnih moči in je opravila 5 pet po 47.000 opek. Terezija Rus je prodala opekarno v začetku leta 1844.²⁷ Kupil jo je Jože Gebhart. Novi lastnik ni razpolagal z zadostnimi denarnimi sredstvi.

Leta 1846 se je vknjižila Terezija Rus na njegovih nepremičninah za znesek 3000 goldinarjev s 5 % obrestmi. Že leta 1850 ta opekarna ni več obstajala.²⁸

Omembe vredna je tudi opekarna, ki jo je postavil Gabrijel Gruber na Prulah. Potreboval je mnogo opeke za Gruberjev kanal in še več, ko je začel leta 1773 postavljati obširno stavbo (poznejšo Virantovo hišo) za hidravlično in mehansko šolo. Ko je po velikem požaru v Krakovem leta 1774 nastalo veliko pomanjkanje opeke, je postavil leta 1774 lastno opekarno na Prulah na mestnem zemljišču brez vednosti in odobritve mestnega magistrata. Ker je pa Gruber bil že leta 1777 odstavljen od vodstva pri gradnji prekopa, je prenehala ta opekarna z obratovanjem. Kupil jo je Gregor pl. Fedransperg; ta jo je nameraval leta 1781 prodati na javni dražbi. Proti temu je nastopil magistrat, ker je opekarna bila na njegovem zemljišču. Spor je trajal do leta 1784, ko je prišlo do poravnave. Leta 1792 je bila opekarna že podrtá.²⁹

Leta 1786 je zaprosil neki Leopold Hofer za dovoljenje, da postavi opekarno, pa je bil odbit.³⁰

Leta 1801 je postavila deželna gradbena direkcija erarično opekarno pod Rožnikom. Podoba je, da njeni uspehi niso bili zadovoljivi. Na dan 8. marca 1804 je bila razpisana dražba za zakup te opekarnе in na dan 29. julija 1805 dražba za njeno prodajo. Pozneje se nikoli več ne omenja.³¹

Opekarna križniškega reda, ki jo omenja Vrhovnik v letih 1790 in 1793, je bila bržkone izven mestnega pomerja, ker jo magistrat v svojem poročilu iz leta 1792, ko navaja vse druge opekarnе, sploh ne omenja.³²

Po prenehanju zgornje mestne opekarnе leta 1863 ni bilo v Ljubljani nobene opekarnе več.

OPOMBE

1. Mestni a., Knjige izdatkov 1732—1775; fasc 14, 1736 do 1785; fasc 90—94, 1741—1790; fasc 88—89, 1791—1811; fasc 46, 1831—1835. — 2. Mestni a., Sodni protokoli 1748 str. 5. — 3. Mestni a., fasc 14, 1736—1785 in fasc 15, 1544—1802. — Drž. a. Sl., publica-politica Lit Z N= 6. — 4. Mestni a., sodni protokoli od 15. oktobra 1748. — 5. Mestni arhiv; Sodni protokoli od 15. aprila 1741, od 8. julija 1748, od 15. marca 1757, od 8. julija 1765 in od 30. junija 1765. — 6. Mestni a., fasc 90—94, 1741—1790; Mestni računi fasc 21, 1788—1842; Reg I, fasc 20. — 7. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811. — 8. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811. — 9. Mestni a., Gewerbetabelle für 1866; fasc 10, 1820—1826; fasc R 2, 1814—1822 in Reg I fasc 395. — 10. Mestni a., fasc 90—94, 1741—1790; fasc 88—89, 1791—1811; Knjige izdatkov 1738, knjige prejemkov 1738, fol 64; knjige prejemkov 1769, 1771; Magistratica acta, fasc 14, 1736—1785. — 11. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811; francoska doba, fasc 24, 1762—1815, No. 1. — 12. Mestni a., fasc 95—94, 1741—1790 in fasc 88—89, 1791 do 1811. — 13. Drž. a. Publico-politica, lit T No 1; Mestni a., fasc 48—51, 1750—1785 (fasc 51), fasc 88—89, 1791—1811 (fasc 88), fasc 214—230, 1792—1809 (fasc 227), fasc 370—409, 1799—1804 (fasc 384); Laibacher Zeitung od 11. X. 1799. — 14. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811. — 15. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811; Reg I, fasc 161 in 167. — 16. Intelligenzblatt zur LZ No 26 od 31. III. 1818. — 17. Mestni a., fasc

R 2, 1914—1922. — 18. Drž. a., Gub. a. fasc 33, 1821, No 45. — 19. Mestni a., K 15, 1825—1839 in fasc 46, 1836—1833; Drž. a., fasc 33, 1827/28, No 23 in 33. — 20. Mestni a., fasc 46, 1831—1833 in 1847.; fasc K 15, 1825—1839; Amtsblatt zur L. Z. od 1. novembra 1831. — 21. Mestni a., fasc 46, 1832-36 in 1837.; Drž. a., gub. a., fasc 33, 1843, No 26; Amtsblatt zur L. Z. od 28. VII., 18. VIII. in 15. IX. 1836 in od 16. XI. 1839. — 22. Mestni a., Reg I, fasc 655, fasc 46, 1837 in 1847. Anhang zur L. Z. od 15. II. 1845, od 21. IV. 1846 in od 27. VII. 1847, Intelligenzblatt zur L. Z. od 19. IV. 1849; Drž. a., gub. a., fasc 33, 1843, No 26, 1847, No 202. — 23. Mestni a., V/4, 1858-62, fasc 46, 1847.; Reg I, fasc 655. — 24. Mestni a., Cod III 14, 1863. — 25. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811 (fasc 88). — 26. Zemljiška knjiga Ljubljane, mapni list 14/3, parcela št. 84; Drž. a., kataster, Parcela št. 82—85. — 27. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811 (fasc 88);

Magistrata acta, fasc 14, 1736—1785 in fasc 15, 1544—1802; Gewerbstabelle für 1816, Mestni a., fasc 46, 1838—1841. Mestni a., Reg I, fasc 393. Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung od 27. XI. 1843, Anhang zur Laib. Zeitung od 24. I. 1843 in od 19. III. 1844. — 28. Drž. a., Grund und Satzbuch, vom 26. fol 157; Mestni a., Hand-Urbarium, Cod XVI 87; Magistratisches Gewerbsbuch, 1850- Cod XX/5. — 29. Drž. a., Prezidialni spisi, konvolut 455; Mestni a., Reg I, fasc 20, fasc 88—89, 1791—1811, fasc 90—94, 1741—1790 (fasc 94). Tlo-ris opekarne se nahaja v Mestnem arhivu. — 30. Mestni a., Politisches Ratsprotokoll od 26. julija 1786. — 31. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811; Intelligenzblatt zur Eggerschen Laibacher Zeitung, 1805, No 58. Drž. a., Gub. a., 1802—1809, fasc 44 in 1817/18, fasc 113. — 32. Vrhovnik, Zgodovina Trnovske župnije, str. 85 in 86. Mestni a., fasc 88—89, 1791—1811.

NEKAJ PODATKOV O BAROČNIH KIPARJIH IN NJIHOVIH DELIH NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

SERGEJ VRISER

V 3. številki VI. letnika Kronike sem objavil življenjepisne podatke baročnih umetnikov iz Celja, Ptuja in Slovenskih Konjic. V pričujočem sestavku nadaljujem z objavo nekaterih podatkov o avtorjih, kakor jih je razkrilo proučevanje baročnega kiparstva na Slovenskem Štajerskem pri delu v arhivih ali pa ob neposrednem stiku z umetninami. Z arhivskim zapisom ali umetnikovi podpisom izpričana dela morejo služiti — kolikor so ohranjena — umetnostnemu zgodovinarju kot izhodišče za odkrivanje drugih del cit. avtorjev po stilnoprimerjalni poti.

Jurij Mazus (Matzus) — V konjiških matrikah nam je uspelo odkriti življenjsko sled še enega umetnika iz XVII. stoletja, pravzaprav iz predbaročne dobe. Dne 14. januarja 1641 so v župni cerkvi v Konjicah krstili Pavla, sina Jurija Mazusa, kiparja (»Sculptore«) in matere Elizabete, 21. maja 1649 pa je ista zakonska dvojica zapisana ob krstu hčerke Kristine.¹

Kipar I. C. Ö. — V mariborskem Pokrajinskem muzeju se hrani lesena plastika

mrtvega Kristusa, bržkone namenjena za votlino božjega groba. Na hrbtni strani kipa so vrezane črke I. C. Ö., pod njimi letnica 1733. Črke so najverjetneje začetnice kiparjevega imena. Iskanje imena v seznamu umetnikov in tudi stilna komparacija z domačim in tujim gradivom tega časa nista doslej razrešili vprašanja, kdo je avtor. Če sodimo po tem delu, je bil vidnejši umetnik. Ker je prišel kip v muzej brez sleherne navedbe najdišča, je ugibanje o njegovi provenienci še bolj otežkočeno.

Franc Hörget (Hörgeck) — V bližini Sv. Barbare nad Slovenjim Gradcem stoji v obcestni kapelici lesen in oblečen kip Marije. Pred letom so kipu sneli obleko in odkrili v njem vdolbino, v kateri je bil listek s krajšo molitvijo v nemščini. Pod tekstom je podpisan Franc Hörget ali Hörgeck, »bithauer«. Listek ima letnico 1742. Kip je zasnovan dokaj rustikalno in razodeva rezbarja s skromnejšim umetniškim znanjem. V slovenjegraških arhivih ni tega imena; mogoče je tudi, da gre za mojstra iz bližnje Koroške.

Karel Jožef Rissner — Med kiparji Ptuja, ki so nam jih predstavile matrike, nismo našli na umetnika s tem imenom. Iz dveh virov pa vemo, da je nekaj let bival v tem mestu. Za župno cerkev v Lenartu v Slov. goricah je Karel Jožef Rissner, »bürgl. bithauer« iz Ptuja leta 1747 izdelal kip sv. Florijana. Kip so uporabljali pri procesijah; izdelan je bil v Ptuj, kjer ga je zlatil slikar Franc Anton Pachmayr.² Zdi se, da se je Rissner priselil v Ptuj in da se je posluževal naslova meščanskega kiparja brez dovoljenja strokovnega združenja. Dr. R. Kohlbach namreč omenja, da so leta 1756 predstojniki graške bratovščine

Franc Rottman, Umirajoči Ksaverij (detajl z marmornatega spodnjega dela velikega oltarja v Stražah iz l. 1764-65)